

УДК: 323.26
Примљено: 6. априла 2009.
Прихваћено: 20. јуна 2009.
Оригинални научни рад

Српска политичка мисао
број 2/2009.
год. 16. vol. 24.
стр. 11-30.

Драган Симеуновић

Факултет политичких наука, Универзитет у Београду

ОДРЕЂЕЊЕ ЕКСТРЕМИЗМА ИЗ УГЛА ТЕОРИЈЕ ПОЛИТИКЕ

Резиме

У раду се одређује појам екстремизма из угла теорије политике и наглашава његова изворна многозначност. У погледу дефинисања екстремизма политичка теорија није до сада дала баш превелики допринос више се ограничавајући на коментаре о екстремизму или на опис његових манифестација, циљева и актера. Аутор анализира са мултидисциплинарног становишта фундаменталне карактеристике политичког екстремизма, његове узроке и консеквенце по друштвено-политички систем. Иако је подношљив само док је маргинална појава у једном друштву, екстремизам по правилу кореспондира са кризним временима и интензивира своје постојање до граница неподношљивог и неприхваћеног. Екстремизам се исказује и као милитантни егзибиционизам услед страха од безличности и у крајњем од поништења личног идентитета.

Кључне речи: екстремизам, политичка теорија, идентитет, фанатизам, групни нарцизам, нетолеранција, агресивност

Да бисмо дефинисали екстремизам као појаву која је задобила **много контекстуалних значења**, а коју при том још прати и уверење да је то нешто само по себи разумљиво, ми га морамо мислити као једну **јединственост**¹⁾ и то морамо чинити коришћењем оних појмова који су већ јасно одређени. Само на основу употребе одређених као других појмова ми можемо одредити садржај неког недовољно или нетачно одређеног појма једнако као и неког новог, још недефинисаног.

1) Ален Бадију, *Преглед метаполитике*, Институт за филозофију и друштвену теорију и И.П. »Филип Вишњић«, Београд, 2008, стр. 24.

Неопходно је при том изабрати суштинске, битне појмове помоћу којих ћемо одредити, односно дефинисати појам екстремизам, јер у појму екстремизма треба да буде садржана његова *суштина*.

У случајевима када је, као код екстремизма, значење једне појаве спорно, увек је корисно кренути од њене *језичке* као примарне одређујуће утемељености, иако најчешће недостатне за посао дефинисања сложених друштвених појава.

Као сваки језички симбол, реч екстремизам уз све семантичке тешкоће може бити објашњена само помоћу скупа других језичких симбола.²⁾

Већ етимолошки увид открива нам прво важно својство тог симбола, а то је његова *изворна многозначност*. При том је та реч за разлику од многих других речи и *задржала сва своја првобитна значења*, а уједно са развитком миљеа у коме је егзистирала и нарочито са уласком у поље политике *задобила и нови смисао*.

Неспорно је да је корен речи екстремизам латинског порекла и да долази од речи *extremus* што значи крајњи или крајност која је на самим границама одрживог, допуштеног и нормалног, нешто што је на крајњем врху или на крајњем дну објекта, у сваком случају нека његова крајња граница. Отуда екстремизам као понашање или тежња ка крајности углавном бива лексички одређен као претераност, врхунски распон, нешто што је једва подношљиво - одрживо, али и последње по важности и нешто последње што се може догодити³⁾.

Све што постоји има своје *границе* и распростире се до њих. Међутим, једно је свест о распрострањености до својих граница, па чак и повремена потреба да се оне провере протезањем до њих, њиховом контролом и опипавањем *Иног* и његове границе, а нешто је сасвим друго уколико се границе прогласе суштином ствари, а тежња ка њима и битисање на њима смислом егзистенције. Таква усмереност ка крајности и граници води по правилу њиховом преласку и угрожавању других будући да је наша граница, чак и онда када изгледа да постоји празан међупростор, увек граница са неким или нечим.

Провера својих граница је провера своје *целости* која никог не угрожава а потпомаже *обликовање и одржавање свести о свом идентитету*. Ми смо оно што јесмо и *докле* јесмо, односно *докле се простиремо*.

2) Види: Марковић, Михаило, *Филозофски основи науке*, САНУ, Београд, 1984.

3) Види: *Oxford Latin Dictionary*, Ed. by P. G. W. Glare, Oxford, Clarendon Press, стр. 662

Свако биће има потребу да се попут човека у кревету понекад протегне до својих крајњих граница и то се сматра прихватљивим. Но поред наших видљивих, чулно одредљивих граница постоје и разноврсне, па и наше сопствене *невидљиве границе*. Оне су нека врста логичног наставка наших видљивих и уопште мерљивих граница, *продужетак наших екстремитета*. Око нас се распростире невидљива територија која није Ми али нам припада као потврда нашега Ја. То се најбоље види када неко покуша да нам приђе превише близу. Ми тада или узмичемо и са собом повлачимо своје невидљиво поље које нас окружује или захтевамо да се тај Ини држи на некаквом, само нама знаном одстојању, од нас. Тачна граница тог поља варира. Понекад нам се неко може приближити до приљубљења а да не осетимо да нам је граница поља које нас окружује повређена, а понекад пак тежимо да будемо што даље физички од неке мрске или по нас могуће опасне особе. Наиме, *мржња и страх иду заједно*. Очигледно су те границе субјективне и да као такве потврђују да је *оно што смо по нама Ми и што је по нама крајње, али још увек наше, често у зони изразито субјективног доживљаја*.

Исто тако, и у политици *флукутира појам крајњег односно екстремног*, те нам је често у границама нашег или прихватљивог као нашег, нешто што у неким другим околностима није. Критеријум је исти - да ли сматрамо да је то што прелази границе корисно или штетно по нас или по друге.

Потврда субјективности је и то што *чешће сматрамо екстремним туђе него наше понашање*, наш улазак у нешто, што је угрожавање нечије невидљиве границе. Исто тако је битна и *мера те угрожености*. *Екстремизам је подношљив само док је маргинална појава* у једном друштву. Чак и кад се пређу границе прихватљивог, ако је то на нивоу изолованог инцидента са малим негативним последицама, таква појава неће бити оцењена као екстремизам, иако је чин екстремизма. Притом границе допуштеног и прихватљивог су такође врло субјективно одређене. Зато се догађа да оно што је иако екстремизам за нас још увек у границама прихватљивог, за друге прелази границе допуштеног. Такође, екстремизам треба мислити као појаву у *времену*, а не само у простору, јер оно што је било екстремно јуче не мора бити, данас или сутра и *vice versa*.

Исто је и са екстремизмом у *просторном границама*. Док је рецимо на Балкану батинање жене и деце још увек прилично уобичајена појава, у Скандинавији се ако неко истуче жену или дете прво води код психијатра да се види да ли је нормалан па тек онда

у полицију, дотле се у Индији жене, нарочито невесте, још увек спаљују уколико не донесу обећани мираз или не слушају мужа. Иако је у све три средине реч о насиљу над женама и децом као, без обзира на своје разноврсне појавне форме, истоврсном структуралном, прецизније речено породичном насиљу, оно очито нема у различитим просторима увек статус екстремног понашања чак и кад има за последицу повећани степен деструкције.

Очигледно је да протегнутост до крајњих граница може бити *прихватљиво* и прихваћено као повремена и изнуђена појава, али *не и као трајно стање*. Ни појединац ни друштво објективно не могу да поднесу ту врсту разапетости и није чудо да је разапињање човека на крсту и његово растезање на разним инквизиционим справама одувек представљало облике највећег мучења и трпње. Отуда *нежељеност екстремизма* и отуда и оно изворно лексичко значење по коме *extremus* значи оно *последње што треба да се деси ако може да се деси*.

Пошто је људском бићу својствено да му је *увек крив неко други*, а не оно само, ми, стално трагајући за виновницима наших невоља, не само да изналазимо наше кривце, већ их успут (свесно и несвесно) и категоришемо, при чему оне најтеже кривце, било стварне било претпостављене, одређујемо као наше непријатеље. Што су нам невоље веће то је туђа кривица тежа. Посебно су нам у тешким временима очи упрте у друге као потенцијалне кривце за све наше недаће. Драстична форма окривљавања је када се доспе дотле да је довољно бити другачији, бити нешто друго па бити сумњив и крив.⁴⁾

Способност протезања до крајњих граница и тежња да се остане на њима као два битна својства екстремизма долазе до изражаја у односу према стварном или имагинарном кривцу. У домену политичке теорије, многи савремени аутори, а неки од њих и наглашено као рецимо *Нозик*⁵⁾, учачавају да десни екстремизам гледа на непријатеља као на *зло*, мада не нуде објашњење за то.

Вратимо се стању кризе, било као ситуације било као трајније стања, било као индивидуалном било као колективном стању. Оно је за ову тему важно јер *криза и екстремизам* иду заједно, што не значи да не постоје и други окидачи његове појаве независни од кризе.

4) Види опширније о механизму кривице у: Драган Симеуновић, *Српска колективна кривица*, Нолит, Београд, 2007.

5) Према: Albert, Breton, *Political extremism and rationality*, Cambridge, Cambridge University Press, 2002, стр. 72.

Наиме, бити у недаћама или у проблему увек значи бити у лошијем положају у односу на некога, бити бар тренутно инфериорнији. *Осећање инфериорности рађа завист* и ствара у нама потребу да оне који су у бољем положају, а тиме бар у нечему и »бољи« од нас, оштетимо тиме што ћемо им одузети или поништити предност над нама. Тиме их уједно и кажњавамо за манифестовану доминацију над нама која им по нашем субјективном суду не припада, и на тај начин доказујемо и себи и њима да нисмо толико или да нисмо уопште инфериорни у односу на њих.

Таква наша реакција спада у домен *самоафирмације* која се на плану заснивања и исказивања екстремизма јавља у *два негативна вида*. Први се исказује у виду негативног односа према »нижима« (читај »горима«) од нас што нам је потребно за ојачање нашег суперега и као подстрек за обрачун са »бољима« што је већ други негативни вид самоафирмације, односно са »вишима« од нас, а то су сви они према којима осећамо завист. У крајњем, то могу бити и *сви припадници једног народа или расе*. Као доказ ко је више а ко ниже позициониран узима се обично нека вредносна конструкција, на пример »цивилизацијска лествица«, и то разуме се она коју је као вредност усвојио *наш* колективитет.

Ако је таква негативна самоафирмација фреквентна и интензивна она води у *стање ксенофобије* које може бити, додуше, понекад и делимично објективно условљено. Рецимо, истраживања ОУН која приказују Грке као један од најксенофобичнијих народа на свету, а зацело у Европи, морала би узети у обзир и чињенице да на свету не постоји ниједан народ сродан Грцима, нити иједан језик сродан грчком што итекако може код Грка изазивати или појачати не само осећање етничке посебности, него и изолације. Осим Грка, као изузетно ксенофобичан народ сматрају се, по неким истраживањима, и Мађари.⁶⁾

Екстремизам се исказује и као *милитантни егзибиционизам*. Страх од безличности и у крајњем од поништења Наше⁷⁾ индивидуалности које би могло да води чину Нашег физичког поништења, натерује на милитантни облик исказивања и потврђивања себе као Ја које не дозвољава да га преплави и поништи Ино односно Друго. Уколико је Друго више *непознато* оно у нама више изазива отпор и страх. Све оно што не можемо да појмимо, ако не као добро, а оно

6) Грчка и Мађарска су према истраживањима најксенофобичније земље у ЕУ са индексом ксенофобичности преко 0,5, а за њима следи Пољска. Цитирано према: Giancarlo Valori, „The European Union, Antisemitism, Racism and Xenophobia“, The Israel Journal of Foreign Affairs, Vol. one, 2007, стр. 80.

7) “Наше” овде није мишљено тако да обухвата само индивидуум, већ и све оно са чим се индивидуум идентификује - од групе којој сматра да припада до усвојених вредности.

бар као неугрожавајуће по нас, изазива у нама зебњу и спремност на респект, али и спремност на одбрану (а није ли људско биће смислило да је напад најбоља одбрана) од тог непознатог све до момента његовог поимања односно спознавања. Моменат спознаје је заправо одлучујући за формирање нашег става према некоме или нечему. То је уједно моменат претварања нечега или некога ко је за нас служио као Небиће у Биће. Тада страх од ничега не мора нестати већ може бити и замењен страхом од нечега уколико установимо да је сазнато опасно по нас. Ако би се мерио страх од ничега и нечега, *страх од Ничега* би био јачи као и све ирационално што нас обузима. Ништавило је одувек плашило и плашиће човека много више од било чега што је спознато. Отуда страх од смрти доживљене као пут у Ништа, страх од бескраја васионе, али отуда и њихова тематска привлачност. Ако не постигнемо блискост са непознатим, у нама остаје страх од њега, а где је страх ту је и зазирање које, ако потраје, постаје мржња. По правилу, увек не волимо оне или оно чега се бојимо.

Све културе познају екстремизам као што поседују и сопствене системе заштите од *Непознатог*. Екстремизам се у многим од њих доживљава тек као претерана реакција, па чак и као претеран страх од Непознатог. Нису ретка ни *веровања да је најбоља превенција од опасности коју Непознато са собом може донети његово уништење*. Таква веровања су израз немања решења и одговора на питање да ли непознато и опасно. Неукост и незнање оних који одлучују о ономе што одлучују, било да одлучују о себи, нама или другима или независно од тога да ли тек желе да одлучују, увек води искључивим одлукама штетним по неког. Тако стижемо до *искључивости као битног својства* екстремизма заснованог на немогућности спознаје. Та немогућност може бити субјективне колико и објективне природе. Рецимо, спречавање нових и позитивних сазнања о некоме кога сматрамо непријатељем често може бити спутано *предрасудама* које нас ометају да променимо наше мишљење на основу сазнања. Отуда сваки екстремизам подразумева не само постојање предрасуда већ и њихово трајање. Притом, замисао о општем отклањању предрасуда као једноставном начину да се на тај начин искорени и екстремизам, није нимало лако спроводљива већ из разлога који је добро уочио *Ханс Георг Гадамер*, а то је да је велики проблем са предрасудама тај што могу бити и тачне.

Непријатеља треба учинити безопасним, а то се може постићи или његовим *уништењем или претварањем Њих у Нас*. Отуда су планске верске и националне асимилације не само тако

често већ и тако успешно коришћене да се отклони опасност од Иних. Данас кад у савремено доба није више тако лако ни причати о истребљењу противника, а камоли то спроводити у дело, имамо нови тренд. Преобличавање стварних, потенцијалних или претпостављених политичких противника као Иних и као »непријатеља« се врши њиховим натеривањем на прихватање одређене политике и њених вредности као својих. Натеривањем Њих да постану Ми не само да се урушава њихов идентитет него се и отклања опасност по нас. На тај начин слаби и екстремистички однос према Њима јер сад кад су и они Ми, знамо ко су. Осим тога, кад су део нас ми их контролишемо, а њихова одговорност као нових делова онога што је Ми је далеко већа од одговорности старих. Како смо Ми најбољи њима је указана велика част да постану Ми и они је морају испоштовати својим појачаним ангажманом према свему ономе што јесте Ми, пре свега односом према његовим вредностима и циљевима. То објашњава поступања типа »потурица гори од Турчина«, односно покатоличених Срба који су предњачили у геноцидним радњама да би се доказали као део новог Ми, и тиме потпуно потврдили *нови идентитет*. Тек потпуно потврђени идентитет се прихвата као исти, а тиме се отклања и свака сумња у лојалност Новог. Ново постаје старо, а Непознато постаје познато. Ми речима не верује већ делима, а највредније од свих дела је *саможртовање* као највећи доказ оданости. При том саможртовање не треба бити схваћено као физичко, већ пре као духовно. Одрицање од старих вредности је оно право одрицање од дотадашњег идентитета и вредније је од одрицања од живота јер неко може и умрети а остати непријатељ. Ако такав има производе духа који нас угрожавају обрачун са њим траје и после његове смрти, дакле и кад је физички безопасан и неприсутан.

Како сваки екстремизам *формално* има *одбрамбени став*, било основани било неосновани, а бране се по правилу највише вредности и добро припадника групе у чије име екстремисти иступају, у распону од духовних па све до голих живота тиме се стиче право на бескомпромисност у борби за те вредности, а она се врло брзо и лако претвара у *право на нетрпељивост*, односно нетолеранцију.

Такво »право« се заснива на томе да су Ново, Туђе и Страно опасни сами по себи у тако великој мери да им се само одабрани који их препознају, који су *чувари групе* и *њеног добра* могу супротставити или који једини могу водити групу у борби против те врсте зла. Важност чуваног окрепљује код чувара фанатично језгро које постоји у свакој личности и даје јој *осећај појачане одго-*

ворности, а тиме и посебности у односу на друге чланове групе. Отуда *фанатизам* као својство екстремизма.

Вигилантистичка димензија екстремизма се при том не ограничава само на чување старих вредности ради очувања добра групе, већ и на право одабира нових вредности и уопште пута у будућност. Ту стижемо до још једног својства екстремизма, а то је да сваки екстремизам подразумева отворени или прикривени *захтев на вођство групе* коју тежи да представља.

Ако је Ново, Туђе и Страно то у толикој мери онда се оно одиста не може ни појмити, а самим тим ни прихватити, па је логично што се доживљава као Небиће и Ништавило. Од тога до уверења да је као и у сваком небићу садржано нешто неприродно и натприродно, које поседује већу снагу од нас само је један корак. Свест о јачини нечег, потенцијално опасном по нас нагони нас на *удруживање*. Отуда екстремисти ретко када нису здружени у групе. Тиме они уједно и шаљу поруку свом колективитету да је спас од Другог у слози и заједништву који сами по себи не могу лако бити остварени као вредности, већ више представљају примамљив слоган којим се лако придобијају за акцију многи који не носе у себи ни толико мржње према Другом ни толико страха од њега, али имају развијену свест солидарности и осећај социјалне одговорности за своју заједницу, што се може кретати у распону бриге за породицу до онога што политички колоквијално називамо патриотизмом.

Чињеница да је *више екстремиста међу припадницима мушког пола* се базира добрим делом на чуварској као биолошки и традиционално више мушкој позицији, али и на чињеници да је *нарцизам* јачи код мушкараца него код жена. Самим тим спремност да се одбаци нешто Друго што нисам Ја или Ми је далеко израженија код мушкараца. Нарочито страх да би неко други могао бити доминантнији, уваженији, узорнији за друге и тиме хијерархијски боље позициониран у односу на нас доводи до нетрпелјивости не само према појединцу, већ и према целој његовој раси, нацији, верској или некој другој групацији. Он није Ми, он припада Њима, а како они нису бољи од нас пошто смо Ми у свему најбољи онда и његова вредност не може бити већа од моје. Тако се групни нарцизам јавља као терапеутско средство за лечење окрњеног индивидуалног.

Егзибиционизам се овде јавља као превентивно понашање, ако не уплашених оно забринутих по себе ближње и свој род, веру или расу. Отуда екстремисти виде себе као спаситеље својих ши-

рих друштвених група којима, разуме се, по дефиницији морају припадати.

Међутим, екстремизам као *милитантни егзибиционизам* се заснива на потреби да будемо примећени и *потврђени од других* својим изгледом и понашањем. Одећа која одскаче од одеће других, слогани који парају уши и понашање које је изван оквира социјално и законски прихватљивог су визуелна, мада разуме се не једина нити довољна потврда екстремизма. И у животињском свету увек има јединки које својим ратоборнијим или претенциознијим држањем настоје да плене пажњу осталих чланова групе, или пак да тиме одбију непријатеља. Такво понашање треба да истовремено представи јединку и као изузетну сигурну у себе и као моћну да савлада опасност што су уједно и карактеристике које воде доживљају неке јединке као стварног или потенцијалног *вође*. Екстремисти, истицали то формално или не, заправо увек теже да преузму руковођење својом групом, односно групом у чије име наступају. Али, отуда и нека врста природног отпора према њима. Као биће слободе човек не жели да буде вођен ни онда када је то стварно потребно, или бар не жели да се види да је вођен. Његов нарцизам је тај који му то не допушта. Привид слободе је отуда чешћа појава од слободе саме.

Управо ту лежи узрок *жестине* са којом наступају екстремисти у политици. Нагон за деструкцијом садржи и жељу за ауто-деструкцијом као своју подврсту. Код екстремизма потреба да се заштитимо од претпостављено опасног Непознатог и пренаглашено опасног Другог подразумева са позиције неформализованог или формализованог вођства осталима упућен *захтев преуређења система заштите* сопствене групе у много ефикаснији, мада не и у хуманији, *систем напада*, и то у таквој мери која подразумева прекомпоновање целог поретка групе или заједнице, што данас значи и друштвеног поретка, у милитантни као најефикаснији облик организовања у случају опасности. То да ли је опасност стварно толика или не тешко да може бити утврђено оком појединца. Илузија која је бит и врхунско умеће политике и у овом случају игра своју огромну улогу. Наш доживљај нечег се претвара у тврђу о стварности. *Екстремизам расејава и увећава наш страх* као страх осталих који није раван њиховом, а у сваком страху су велике очи.

Насиље своје групе, а поготову *стална спремност на насиље* се правда *нужношћу превенције корисне по све* припаднике своје групе, али је уједно и видни знак спремности на веће пожртвовање и саморазумљива реакција које обично исказују јачи од других и вође. Екстремизам очито *рачуна на људску потребу да будемо*

заштићени чак и онда кад нисмо угрожени или када то и не заслужујемо. Отуда у свим друштвима стални и не мали капацитет разумевања и толеранције према екстремизму и бар парцијалног самоидентификовања са екстремистима који није праћен и спремношћу истог толиког броја људи да им се прикључи.⁸⁾ Свест да то они »чине због нас« је општа подлога оправдања поступака екстремиста у свакој средини.

Свака опасна ситуација по сопствени колектив захтева повећано улагање *снаге и памети*. Памет је та која одређује када се превентивно и уопште правовремено показује снага да би се отклонила опасност. Грешка екстремиста је углавном у томе што они не поштују то као нужност те комбинацију снаге и памети као формулу спасоносног реаговања замењују комбинацијом *снаге и емоције*. Недостатак знања да се препозна права опасност се надомешћује нагонским или уопштеним искуственим препознавањем непријатеља. Зато се у свом обраћању масама и не обраћају разуму нити покушавају да изазову разумну реакцију. Као што би рекао Гебелс - »Вођа говори срцу«. Њихов циљ је изазивање емоција јер емотивно реаговање доприноси социјалној турбуленцији коју подразумева сваки екстремизам.

Исказивање снаге је понекад неминовно као оно поменуто истезање до граница организма и отуда су узалудни сви напори власти да екстремисте убеди да остану само у границама вербалног искакања из политичке нормалности и у оквирима конвенције.

Напросто, *екстремизам је пре свега став кога може да следи и понашање*, а далеко је мање све остало. Њему није потребна екстремна идеја да би био екстреман јер сваку идеју може начином реализације, дакле понашањем, да претвори у неприхватљиву по друге. Више је у питању став према идеји и начин којим се она спроводи. Рецимо, Адолф Хитлер је тежио социјализму, али само за свој народ и то по цену уништења и потчињавања других народа, па отуда његов доживљај и идеја социјализма као супернационалног пројекта нису могли бити прихватљиви не само за истинске социјалисте, већ ни за кога ко није био пронемачки национал-екстремиста, будући да је идеја социјализма одувек била бар формално праћена идејом једнакости народа.

Екстремизам захтева *монолитни идентитет*, верски, расни, национални, свеједно.

8) У СР Немачкој је према истраживањима спровођеним у последњих двадесет година (1984-2005) скоро константан број становника који осећају непријатељство према странцима (око 30%), као и оних које себе квалификују као присталице екстремизма (око 15%).

Чињеница је да примордијални образац оснажења слабног Ја ради преживљавања и потребе сваке врсте заштите захтева *ојачање идентитета кроз поистовећивање са неком групом* коју представљамо што снажнијом и уопште квалитетнијом да би се као њени припадници боље и сигурније осећали. Међутим, то поистовећивање не може постати само себи циљ.

За екстремисте *нема квалитетног мешаног идентитета* зато што он отежавајући одговор на питање »Ко сам ја?«, не дозвољава чисту свест о себи. Отуда је мешани идентитет »нечист«, отуда осуда мешовитих бракова, отуда припадник групе нема права преласка у други идентитет, отуда толика мржња према стварним или привидним издајницима - независно од тога да ли се ради о преласку у другу веру, нацију, политичку опцију или напросто у други навијачки табор.

Мржња према пребезима, као и њихова узвратна мржња је у екстремичким срединама и екстремним ситуацијама одиста нагонски структурирана и најстрашнија је од свих врста мржње. У питању је двоструки страх. Прво, као страх од слабљења свог колектива одливом његових припадника и друго, као страх од ојачања »њиховог« колектива као непријатељског, дакле као страх од двоструке штете, па је отуда ваљда и казна удвостручена на плану мржње, осуде и степена жељеног насиља над »издајником«. Тиме се да објаснити и већи број удараца руком или ножем (у САД просечно 22) од уобичајеног приликом напада десних екстремиста на хомосексуалце пошто су они »издали« мушки род. У позадини тога је осећај инфериорности и мање вредности. »Ми« дакле нисмо довољно добри да би тај био са нама, и већ сам чин одласка код »њих« значи несигурнима међу »нама«да су »они« бољи, а тиме што су га прихватили значи и да је он бољи од нас. Довољно разлога да »он« и »они« буду кажњени, односно да им се нанесе штета којом би се смањиле њихове предности у односу на нас. На политичком плану се посебно, изнад многих других, уздиже *мит о издаји* других као разлогу сопствених неуспеха и осујећености.

Најсигурнија елиминација свих предности противника се по мишљењу екстремиста постиже елиминацијом самих непријатеља, што подразумева и њихову физичку елиминацију. Када се то са индивидуалног као микросоцијалног, подигне на ниво колективног као макросоцијалног односа као резултат добијамо *масовно политичко убиство па и геноцид*.

Ако се цео један народ, или сви припадници неке расне или верске групе могу да доживљавају као непомирљиви непријатељи, онда је и њихово истребљење као решење које нуде екстремисти

једино схватљиво као покушај »чувара« да промптно заврше свој посао чувања и потом несметано само управљају. Отуда логори смрти и масовне чистке људи који су криви зато што припадају »онима«. Свет је као и његова историја препун примера покушаја истребљења неких колективитета. Проблем је што се они најпознатији, а често и најтежи примери исувише често помињу тако да се стиче утисак да су и једини. Рецимо, бар код нас сви знају за усташки логор Јасеновац у коме су убијани Срби, Јевреји и Роми, али колико људи рецимо зна за усташки логор Јадовно иако је у њему за само 132 дана убијено 42.246 лица, такође махом Срба и Јевреја, од чега је преко хиљаду било млађе од 14 година⁹⁾. На стотине јама, такозваних »безданки« сведочи о покушајима да се комплекс инфериорности преточен у завист, мржњу и политички екстремизам излечи убиством недужних. Нигде се тако као у политици не потврђује експлицитно оно правило, које врло умесно истиче Владета Јеротић, да свака завист уколико потраје прелази у злочин.

Са друге стране, усташтво је водило стварању или појачавању постојећег екстремизма код Срба чији резултат је, између осталог, био не само политички већ и цивилизацијски недозвољива генерализација да су сви Хрвати усташе или пак да су Хрвати геноцидан народ. Тако екстремизам који сам почива на предрасудама, ствара предрасуде на супротној страни чиме се зло заправо само умножава а нимало не отклања.

Изгледа да су *људска потреба за сигурношћу и потреба за уваженошћу тесно повезане* и да их увек треба посматрати као целину која има два лица. Шта је друго потреба за уваженошћу до жеља да том уваженошћу будемо признати и потврђени од некога као »неко«, а тиме и *обезбеђени од напада* са те стране. Не цени се оно што је »ништа« и онај ко је »нико«, и они су свакоме на удару. Зато се људи нагонски осећају угрожени уколико нису уважени. Дакле, стицање и имање идентитета је у функцији бар делимичног постизања личне безбедности. Иако таква заштита није апсолутна, она чак и као парцијална итекако много значи нашем (сваком) не-сигурном Ја. Отуда толико напора да будемо признати од других, али отуда и толико невоља јер бити уважен значи бити у предности у односу на неуважене, а то је изазов нетолерантнима да пониште ту предност ако индивидуа која је уважена није на »њиховој« страни. Тако се жеља за признањем јавља и као узрок борбе колико и напретка, како личних тако и друштвених. Јер, правог друштвеног напретка на плану толеранције не може бити ако људи не уважавају једни друге, а да би се то постигло, да би неко био поштован

9) Види: Ђуро Затезало, *Јадовно, комплексе усташких логора 1941*, Београд, 2008.

од других он мора прво бити поштован од самог себе. Дакле, екстремизам се може одстранити *толеранцијом* ако се она схвати као процес који укључује и самовредновање и рад на свом уздизању који води заснивању самопоштовања, а не само задобијању поштовања других. Ако нисмо вредни поштовања друге стране којој исказујемо наше уважавање, то би могло протумачено и као знак наше слабости.

У основи нашег неуважавања некога је често страх је да не оснажимо тиме некога ко није наш и ко је можда већ сутра наш непријатељ. Рецимо, кад фаворизујемо »нашу« религију ми тиме исказујемо и страх да не превлада »њихова«, а тиме и да ми не постанемо као и свака мањина слабији и потенцијално угроженији. Није ли на сваком спортском такмичењу не само дозвољена, већ и веома пожељна подршка »своме« и »својима«, а не онемо лепом и узбудљивом што тај спорт по себи чини привлачним. Не жалости ли нас или радује кад губе наши или њихови, а не то што је утакмица добра или лоша. Очигледно је да смо *заробљеници примордијалне колективистичке свести далеко више него што смо тога свесни* и да ћемо то још задуго остати.

Није ни чудо што је толики напор међународне заједнице да се заштите мањине. У историји су све мањине увек биле угрожене сем једне - мањине коју су чинили владајући и богати, а што се мање више увек сводило на исто. А онда је Француском револуцијом из 1789. учињен крај и тој врсти изузетка. Од тада нико више није сигуран, а понајмање они који руше друге.

Екстремизам је у сваком друштву углавном непожељан вид политичког мишљења и поступања зато што као својеврсни *друштвени стрес дестабилизује* заједницу. Сваки политички екстремизам карактерише *агресивност наступа* уз коју иде мањак, па и потпуно *одсуство толеранције*, а често својство му је и *фанатизам делања у име узвишених циљева*. Екстремисти себе увек доживљавају као једине истинске *чуваре свог колективитета од нечега »страшног«*, тачније од неке велике опасности по свој расни, национални или верски колектив. Сваки екстремизам је *претерано ефикасан у изналажењу кривца и непријатеља* оних чије интересе претендује да репрезентује. Могло би се рећи да је једна од његових главних функција у којој се он, уосталом, понекад и исцрпљује, *подстрекавање неекстремиста на насиље* путем подизања нивоа њихове агресивности и њеног усмеравања на обележеног »кривца«.

Они својом жестином и ирационалношћу увек уносе зебњу у своју околину да би неко могао са њихове стране бити обележен

као непријатељ, а како је свако ко се и што се више различито понаша и мисли од њих приближава статусу »непријатеља народа, вере или расе«, средина у којој делују екстремисти настоји да им се бар не представи као таква. Поводљивији и плашљивији се и прикључују екстремистима те екстремисти заправо *посредују свој утицај силом*. Њихов утицај и повољан склоп их може омасовити до граница да постану већина политичке сцене једног друштва и тада, задобивши државу у своје руке, они престају бити екстремисти у својој средини бивајући од тог момента све више екстремни по своје међународно окружење.

Групни идентитет је битно својство сваког екстремизма. Појединац се утапа у свој изабрани колектив и служи му без обзира да ли је реч о нацији, верској групи или раси, па чак и фудбалској, или некој другој спортској односно навијачкој групацији. Такав идентитет се као извор фанатизма, повишене спремности на насиље над другима и собом, нетолеранције и ксенофобије може означити и као убилачки¹⁰⁾, иако је уствари реч о типичном племенском, дакле архаичном идентитету који није цивилизацијски превазиђен. Припадништво групи се пак базира на монолитном идентитету - тражи се једно али битно својство. То може бити чисто национално порекло, дубока религиозност, припадништво раси или чак професији.

Групни нарцизам који је потка сваког екстремизма *искључује сваку алтернатију* екстремистичким ставовима. Слика света је црно - бела. Постоје само »они« и »ми«. »Ми« смо увек добри, паметни, праведни и жртве завере, а »они« су зли, подмукли, преварни и неправедни. Још је Конрад Лоренц уочио функцију »црне овце« у животињском свету на којој остатак групе гради своју хомогеност тиме што је црна овца крива за све и сви имају право да, с разлогом или без њега, у сваком тренутку искаљују свој бес на њој. У том смислу су и они које екстремисти одреде као непријатеље заправо »црне овце« на којима се празни нагомилана агресивност у колективу чиме се обезбеђује да се чланови групе не сукобљавају уопште или превише међу собом. Мржња је више него пожељна али само према непријатељу и издајнику. Ставови се граде под утицајем емоција и на основу смерница ауторитета и стереотипа. За узврат, појединац је »заштићен« од лутања у политици. Њему се нуде догме у које се верује као једино истините. Од појединца се тражи само оданост и одлучност у деловању на плану остварења екстремистичких циљева. Девиза екстремиста је »ко није са нама он је против нас«, што често више одбија него што привлачи

10) Види: Малуф, А., *Убилачки идентитети*, Паидеа, Београд, 2003.

Драган Симеуновић Одређење екстремизма из угла теорије и политике

присталице јер искључује сваку слободу акције и мишљења. Свако другачије мишљење се не толерише, а супротни ставови се не критички одбацују. Конкуренција није дозвољена. Остали морају веровати да су екстремисти у праву, макар били присиљени на то. Онај ко не жели да се мења силом биће силом уништен.

Политички екстремизам је изразито политичка појава. Он увек настаје са политичким намерама и увек егзистира у пољу политике. Уколико не постоји политичка мотивисаност, односно политички циљ, не може се говорити о политичком екстремизму. Политички екстремизам увек представља борбу против неке и нечије политике, односно политичке власти и покушај заснивања сопствене, или пак борбу за одржање неког режима на власти. Њиме се политика увек бави, и то врло интензивно због његове злоћудности. Такође, и последице екстремизма су увек и политичког карактера.

Екстремизам се као понашање које прелази границу дозвољеног и прихватљивог, или које је пак на самој граници истог, *данас испољава у политици у два вида: као заговарање екстремно обликованих политичких циљева нормалним методама* (савремен пример - покушај доласка Хајдерових нациста на власт у Аустрији путем парламентарних избора), *или пак као заговарање или покушај реализације социјално прихватљивих као нормалних политичких циљева коришћењем драстичних и социјално неприхватљивих метода*¹¹⁾ (нпр. као када се покуша да сви припадници једног народа буду уз помоћ рата и агресивних поступака окупљени у истој држави).

Иако смо мислили да прошлости заувек припада она *трећа варијанта екстремизма у којој се екстремно обликовани политички циљеви настоје реализовати коришћењем драстичних и социјално неприхватљивих метода*, појава неких нових видова екстремизма, међу њима *неонацизма* и *џихадизма* као исламистичког радикализма и клерикалног неофашизма, нас уверава да је потенцијал социјалне реитерације десног екстремизма још увек велики, и да он показује тенденцију не само да се обнавља у истим срединама него и да ниче и на сасвим новом тлу, као у исламским земљама. А да нема имуних народа на неонацизам потврђује и *случај Израела* где је 09. септембра 2007. ухапшена прва група неонациста у историји Израела. Млади Јевреји, припадници те организације су као и њихови истомишљеници из других држава и народа,

11) Историјски пример тога је да је у време Хитлера смањење броја ментално и физички заосталих у немачком друштву вршено њиховим масовним убијањем.

вршили насиље над страним радницима, хомосексуалцима и над другим уобичајеним метама неонациста.

Ипак, уобичајено је да се политички екстремизам као појава тражи и препознаје у одређеним срединама и народима. Тако је још *Владимир Дворниковић* због лакоће покретања већине југословенских народа на борбу закључио да је »југословенски човек, по својим *душевним диспозицијама*, политички екстремист«.

Када је реч о *тлу екстремизма*, он се може јавити посвуда, али је ипак најсвојственији за средине у којима су на власти или су дуго били *ауторитарни режими*, као и за *средине које су у бурним променама*, у којима се још нису завршили важни историјски процеси попут модернизације или политичке интеграције. Такође, екстремизам је чешћи у *реванистички оријентисаним срединама*, као и у *културно заосталијим слојевима*. Сви ови фактори могу бити спојени али и не морају. Рецимо, појава нацизма и фашизма у Немачкој и Италији као земљама које се не могу, а нису могле ни тада подвести под културолошке заосталије средине везана је за ниже и средње друштвене слојеве тих земаља као културолошки заосталије од оних које тим земљама дају сјај културно уздигнутијих средина. Данас појава екстремизма у Немачкој није везана за простор некадашње Западне као културолошки гледано развијеније, већ за простор некадашње Источне Немачке као културолошки заосталију средину. Већина екстремиста потиче из нижих слојева друштва и својом мржњом »ниже расе« или »погрешне религије« тежи наткомпензацији свог социјалног положаја или порекла и тим путем изједначењу са својим вишим слојевима, па и уздизању над њима у смислу поседовања вишка патриотизма или вишка формалне религиозности у односу на богаташе или интелигенцију из своје нације, расе или религијске групе.

Склоност традицији и историји у неким срединама се такође тумачи као предиспозиција екстремизма. Но, једно је волети историју, а сасвим друго је злоупотребљавати је у политичке сврхе. Отуда *Клаус фон Бајме* сматра да они који желе да учине десни екстремизам прихватљивим на основу историјских идеја греше, једнако као и они који се баве овим феноменом на тај начин што етикетирају десне политичке партије као неприхватљиве.¹²⁾

У погледу *дефинисања* екстремизма политичка теорија није до сада дала баш превелики допринос више се ограничавајући на коментаре о екстремизму или на опис његових манифестација, циљева и актера. Уопште, у поплави текстова о екстремизму на-

12) Elisabeth Carter, *The extreme right in Western Europe: success or failure?*, Manchester, Manchester Univ. Press, 2005, стр. 14.

лази се зачудно мали број дефиниција. Главни разлог избегавања дефинисања екстремизма је у тешкоћи тога посла. Како примећује Стивен Еткинс “има врло мало ствари које је тако тешко дефинисати као што је тешко дефинисати екстремизам”¹³⁾. Ма колико да је рецимо тешко дефинисати тероризам, то представља ипак лакши задатак од дефинисања екстремизма. Тероризам, примећује Еткинс, “почиње са завером, а завршава са конкретним деструктивним актом”¹⁴⁾ док екстремизам тиња иза политичке сцене а може да произведе далеко теже последице од терористичког акта. Пошто много тога што је екстремно сеже још увек до границе дозвољеног, макар и оне крајње, многи екстремисти воде сасвим нормалан живот који се ни по чему не разликује од живота мирољубивих људи. Нико их не дира нити може, напосто зато што не можемо продрети у умове људи нити би било демократски вршити њихову икакву превентивну контролу мишљења. Екстремизам је напосто нешто што нам је више у глави него што је акција. Тек ако се створе услови, став који имамо прераста у делање, а колико људи има неки екстремистички став није лако проценити из простог разлога што они не желе да се искрено изјасне из страха од последица. Такве додатне тешкоће, разуме се, само доприносе одбојности према послу дефинисања екстремизма.

Многе од дефиниција екстремизма су и превише упроштене или пренаглашавају тек једно или два својства екстремизма као појаве. Неке га пак једноставно криминализују као на пример дефиниција *Томаса Кофија* по којој је “политички екстремиста неко ко користи насиље и криминалне активности да би реализовао свој политички циљ”¹⁵⁾.

Из спектра размишљања савремених теоретичара на тему екстремизма можемо издвојити као егземпларно употребљива тек понека за одређење појма. Рецимо, по *Нозику* екстремизам, сем што гледа на непријатеља као на зло, има за своје основно обележје изазивање стреса и неприхватање компромиса. Са друге стране, има и превише стереотипних размишљања од којих нека ипак имају употребну вредност за даља истраживања екстремизма. Рецимо, иако се не може узети као сувише оригиналан став то што, по *Лаке-ру*, људи са ауторитарним карактером обично прилазе екстремној десници, ипак се не може оспорити ни његова употребљивост у одређењу појма екстремизма¹⁶⁾.

13) Stephen Atkins, *Encyclopedia of Modern Worldwide Extremists and Extremist Groups*, Greenwood Press, Westport, Connecticut. London, 2004, стр. xxv

14) Исто

15) Thomas Coffey, *A better democratic model*, Victoria, B.C., Trafford, 2003, стр. 150.

16) Laqueur, Walter, *Fascism*, New York: Oxford Univ. Press, 1996, стр. 9.

На основу изложених ставова и туђих опажања о екстремизму сматрамо да је могуће и да би било и корисно из угла политичке теорије дати и једно сопствено одређење екстремизма као савременог феномена. Оно би могло да гласи:

Екстремизам је комплексна друштвена појава заснована на пренаглашеним биолошким потребама самозаштите и ксенофобичној варијанти идентитетног механизма, који служе формирању и оправдању тешко дозвољивих ставова и агресивног понашања којим се, као непријатељска, угрожава нека расна, верска, етничка или друга група. Екстремизам одликују вигилантни формално-заштитни став према сопственој групи који подразумева претерану ревност у изналажењу непријатеља и „право“ на нетрпељивост, мржњу и агресивност према правом или претпостављеном непријатељу, као и тенденција преузимања вођства у својој групи или скупини ради њеног мобилисања са намером системског преласка граница друштвено дозвољеног понашања, а све у име очувања вредности, идентитета и перспективе своје групе.

По многим својим манифестацијама и консеквенцама, а највише по могућем степену деструктивности и дестабиловања неке политичке заједнице, екстремизам је у великој мери, мада не и увек, повезан са политиком. Као савремена појава политички екстремизам се најчешће одређује као мишљење и понашање крајње политичке левце, деснице или неке радикалне верске скупине.

ЛИТЕРАТУРА

- Atkins Stephen, *Encyclopedia of Modern Worldwide Extremists and Extremist Groups*, Greenwood Press, Westport, Connecticut. London, 2004.
- Ален Бадију, *Преглед метаполитике*, Институт за филозофију и друштвену теорију и И.П. »Филип Вишњић«, Београд, 2008.
- Albert Breton, *Political extremism and rationality*, Cambridge, Cambridge University Press, 2002.
- А. Малуф, *Ублачки идентитети*, Паидеа, Београд, 2003.
- Giancarlo Valori, *The European Union, Antisemitism, Racism and Xenophobia*, The Israel Journal of Foreign Affairs, Vol. one, 2007
- Марковић Михаило, *Филозофски основи науке*, САНУ, Београд, 1984.
- Thomas Coffey, *A better democratic model*, Victoria, B.C., Trafford, 2003.
- Walter Laqueur, *Fascism*, New York: Oxford University Press, 1996.
- Затезало Ђуро, *Јадовно, комплекс усташких логора 1941*, Београд, 2008.

Dragan Simeunovic

DEFINITION OF EXTREMISM FROM THE POINT OF THEORY OF POLITICS

Summary

In this article author defined the notion of extremism from the point of theory of politics, while emphasizing its original equivocation. Regarding the definition of extremism the theory of politics has not given significant contribution so far, and instead of it, it has limited itself on the commentaries and descriptions of extremism and its manifestations, objectives and participants. The author analyzed fundamental characteristics and causes of political extremism and its consequences on socio-political system from multidisciplinary point of view.

Although it has been tolerated only as a marginal phenomenon in one society, as a rule, extremism has appeared in times of crisis and in such times it has been intensified to the point of being unbearable and unaccepted. In addition, extremism has been expressed in the form of militant exhibitionism, caused by fear of impersonality, to the point of negation of personal identity.

Key Words: extremism, political theory, identity, fanaticism, group narcissism, intolerance, aggressiveness